

Лекція 6. Злочинність та її ознаки

План

1. Зміст поняття «злочинність».
2. Ознаки злочинності.

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
2. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002.

1. Зміст поняття «злочинність»

Злочинність є однією з найгостріших проблем суспільства. Згідно з результатами опитувань громадської думки, проведених в останні десятиліття, люди багатьох країн ставлять її за значимістю на друге-третє місце після проблем економічного характеру.

Злочинність є основною складовою частиною предмета кримінології, її центральною проблемою, навколо якої об'єднуються всі інші її складові.

Французький соціолог **Еміль Дюркгейм** розробив *основні положення соціологічного підходу до злочинності*. Він зокрема: «Злочин спостерігається не тільки у більшості суспільств того чи іншого виду, але в усіх суспільствах усіх типів». Е. Дюркгейм вважав, що «...злочинець зовсім не є істотою, відокремленою від суспільства, на зразок паразитуючого елемента, не є чужим та таким, що не піддається асиміляції, тілом в середині суспільства; це регулярно діючий фактор суспільного життя». Вчений підкреслював, що «існування злочинності само по собі нормально, але лише тоді, коли воно досягає, а не перевищує визначеного для кожного соціального типу рівня...». Ці ідеї були розвинені у роботах таких дослідників як **Р. Мертон, Г. Тард, Е. Сатерленд, Ф. Ліст, С. Берт, К. Шоу, П. Соліс, А. Коен, Д. Кресі, Р. Редфілд, Р. Куїні, Д. Гіббонс** та ін.

Серед кримінологів Західної Європи та США була і лишається досить поширеною традиція взагалі не вживати загальне поняття злочинності, а

обмежуватися її робочим визначенням. Основна увага приділяється способам виміру та оцінки злочинності, встановленню зв'язку з іншими соціальними явищами, окремими видами злочинної поведінки.

В радянський період найбільш серйозною працею в 60-х рр. про злочини і злочинність була монографія **Н.Ф. Кузнецової** «*Злочин і злочинність*». Як зазначила Н. Ф. Кузнецова, злочинність – це відносно масове, історично мінливе соціальне, що має кримінально-правовий характер, явище класового суспільства, що складається з усієї сукупності злочинів, які вчиняються у певній державі у певний період часу.

Для досліджень злочинності радянського періоду були характерні певні методологічні недоліки, які стримували розвиток наукових поглядів на цю проблему. Це, по-перше, *ідеологічна забарвленість питання про злочинність*, яка і досі не зникла повною мірою і продовжує обмежувати науковий пошук, знижує ступінь об'єктивності дослідження. По-друге, мало місце переважання юридичного підходу до розгляду злочинності при недостатньому застосуванні *історичного, соціологічного, економічного та соціально-психологічного методів аналізу*. По-третє, для значної кількості робіт характерним є загальнотеоретичний, умоглядний погляд на злочинність, явно *недостатнє використання даних статистичного аналізу, результатів кримінологічних досліджень реального стану злочинності та окремих видів злочинів*.

Дослідження проблеми злочинності активно продовжується й сучасними кримінологами. В Україні ряд авторів розробляють цю проблему в рамках традиційного, *сумарно-статистичного (соціально-статистичного)* напрямку, який продовжує і розвиває уявлення про злочинність як про відносно масове, історично мінливе, соціальне явище, що представляє собою сукупність злочинів, вчинених на певній території і в певний проміжок часу (його прихильниками є **І.М. Даньшин, І.К. Туркевич, О.М. Литвак, О.Г. Фролова, О.Г. Кулик** та ін.). Представники другого напрямку, який можна назвати *соціально-практичним* чи *соціально-активним (діяльним)* розглядають злочинність як *кримінальну активність частини членів суспільства (теорія*

кримінальної активності) (А.П. Закалюк), як соціальну практику (інституціональна теорія криміналізації суспільства) (В.М. Дрьомін), як прояв криміногенного потенціалу суспільства (В.В. Голіна), як масовий прояв деструктивності у поведінці людей (А.Ф. Зелінський), як форму соціальної адаптації (І.П. Рущенко).

Узагальнення та певне переосмислення наукових поглядів на злочинність дає підстави для виділення ряду її суттєвих ознак. Вони виявляються при розгляді питань найбільш загального характеру, які стосуються філософських, соціологічних та психологічних засад людської поведінки. Життя кожної людини складається з величезної кількості актів поведінки, різноманітних за характером діяння, його мотивами, метою та наслідками. Різноманітність актів поведінки є характерною для будь-якого суспільства незалежно від ступеня його розвитку. Разом з тим, об'єктивно необхідною основою існування суспільства є стандартизація людської поведінки, встановлення соціальних норм, що обмежують її різноманітність шляхом визначення видів поведінки, які є корисними для суспільства, схвалюються більшістю його членів і підтримуються ними, а також тих, які пов'язані із заподіянням шкоди членам суспільства, засуджуються ним і тягнуть застосування покарання щодо осіб, які їх вчинили. Цей процес є *природно-історичною формою створення і розвитку суспільства*. Спільноти, в яких така стандартизація людської поведінки не відбулася або набували розповсюдження види поведінки, які мали соціально небезпечний характер, були нежиттєздатними і припиняли існування.

2. Ознаки злочинності

Зміст поняття «злочинність» визначається такими складовими.

1. **Злочинність** – це антисоціальне явище, що заподіює шкоду як суспільству в цілому, так і окремим його членам. Природа злочинності соціальна, оскільки злочинність породжується причинами й умовами, що мають соціальний характер. В якості причин і умов злочинності виступають економічні, ідеологічні, соціально-психологічні, організаційно-управлінські та інші процеси і явища, які мають соціальний характер. Будучи наслідком певних

соціальних чинників, злочинність, у свою чергу, здійснює на них зворотну дію, і в цьому виявляється *нерозривна єдність злочинності з соціальним середовищем*. Тому злочинність і чинники, що впливають на неї, повинні розглядатися як *єдиний об'єкт аналізу й управлінської дії*.

2. *Правова характеристика злочинності зумовлена наявністю переліку злочинів, що визначені кримінальним законодавством. В Кримінальному кодексі України визначено, що злочин – це передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. У цьому визначенні названо три ознаки злочину: 1) суспільну небезпеку; 2) заборону кримінальним законом; 3) винність.*

Злочином суспільно небезпечне діяння стає тоді, коли *ступінь і характер його небезпечності для існуючих у суспільстві відносин змушують вести з ним боротьбу кримінально-правовими заходами, тобто коли кримінальним законом воно визнається злочином*. Тому декриміналізація чи криміналізація тих чи інших діянь суттєво впливають на стан, динаміку та структуру злочинності.

Суспільно небезпечними можуть бути тільки вольові, усвідомлені дії особи. Дії ж неосудних не є суспільно небезпечними, а просто небезпечними. Не є злочином дія або бездіяльність, яка формально містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству.

3. *Злочинність є історично мінливою. Характер і склад злочинності відповідає певній соціально-економічній формації. Її рівень і структура змінюються й на окремих етапах розвитку певної формації залежно від політичного режиму, причин і умов злочинності, а також визначення в кримінальному законодавстві кола діянь, які є злочинами.*

4. *Злочинність – це відносно масове соціально-правове явище. Це означає, що в масі злочинів, проявляється чимало нових властивостей, які не притаманні окремим злочинам. Тому окремі злочини не можуть розглядатися як злочинність. При вивченні злочинності ми не можемо обійтися без статистичних методів, в основі яких лежить так званий закон великих чисел,*

під яким розуміється вельми загальний принцип, через який сукупність дій великого числа випадкових фактів приводить до результату, майже не залежного від випадку.

5. *Злочинність – це не механічна сума окремих злочинів, а їх органічна сукупність, в якій між усіма ознаками та властивостями існує діалектична єдність. Поняття «сума» визначає лише кількісну сторону злочинності, а поняття «сукупність» – ще й якісну.*

6. *Злочинність складається з усієї сукупності вчинених злочинів на певній території (район, місто, область) і за визначений період часу (місяць, квартал, рік).*

7. *Злочинність має властивість самодетермінації (самовідтворення). Самовідтворення як одна із ознак злочинності особливо характерна для організованої злочинності, рецидивної та злочинності неповнолітніх.*

8. *Стійкість злочинності означає, що не можна очікувати її різкої зміни в структурі та стані за короткий проміжок часу (місяць, квартал, рік). Такі соціальні явища не можуть змінюватися настільки швидко. Розуміння цієї ознаки злочинності має велике як наукове, так и прикладне значення для об'єктивної оцінки ефективності діяльності всіх суб'єктів.*